

V. I. FOMIN

A PROLETÁR INTERNACIONALIZMUS LENINI ZÁSZLAJA ALATT

1. Szovjet támogatás Magyarország hazafias erői antifasiszta harcában a Nagy Honvédő Háború éveiben

1917. áprilisában Lenin, meghatározva Oroszország munkásosztályának nemzetközi kötelezettségeit, ezt írta: „Valódi nemzetköziség csak egyetlenegy van: önfeláldozó munka a forradalmi mozgalom és forradalmi harc fejlesztése érdekében saját országunkban és ugyanennek a harcnak, ugyanennek az irányvonalnak és csakis ennek a támogatása (propagandával, együttérzéssel, anyagi eszközökkel) kivétel nélkül minden országban”.¹ Ezekben a rövid, de Leninre jellemzően velős szavakban rendkívül világosan nyert megfogalmazást a proletár internacionalizmus lényege, melynek integráns része — a világ proletariátusának vezére szerint — a munkásosztálynak nyújtott nemzetközi támogatás a társadalom forradalmi átalakításáért folytatott harcban.

A szocialista forradalom győzelme Oroszországban, és ennek nyomán a forradalmi mozgalom fellendülése a kapitalista és gyarmati országokban, kiszélesítette a proletár internacionalizmus tartalmát, megsokszorozódtak megjelenési formái. Az elnyomott tömegek felszabadító harcának segítése és támogatása azonban változatlan feladat, s ez a tevékenység államunk részéről a proletár szolidaritás egyik legfontosabb megjelenési formájává vált. „Szovjet-Oroszország — írta Lenin 1922. novemberében a Komintern IV. kongresszusán részt vevő küldötteknek — nagy büszkeségének tekinti, hogy segítségére lehet az egész világ munkásainak a kapitalizmus megdöntéséért vívott nehéz harcukban.”²

Államunk fennállásának hatvanéves történelme nem kevés olyan fejezet ismer, amikor a szovjet nép önzetlen segítséget és támogatást nyújtott más országok, többek között Magyarország dolgozóinak forradalmi harcához. A polgárháború éveiben Szovjet-Oroszország, miután örömmel reagált a Magyar Tanácsköztársaság kormányának a szoros katonai-politikai szövetség létesítéséről szóló felhívására, erejétől telhetően mindent megtett egy ilyen testvéri harci szövetség létrehozása érdekében.³

1 V. I. Lenin: Művei. 24. k. Budapest, 1952. 69. o.

2 V. I. Lenin: Összes művei. 45. k. Budapest, 1975. 279—280. o.

3 Egyebek között a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága utasítást kapott a forradalmi Magyarországgal való közös front megteremtésére irányuló hadművelet előkészítésére és megvívására. Ugyancsak ebből a célból meggyorsították nemzetközi magasabbegységek felállítását Ukrajna területén. 1919 májusában pedig megszervezték a szovjet csapatok támadását a Dnyeszteren túl. Csak a polgárháború frontjain azidőtájt kialakult rendkívül súlyos helyzet zavarta meg Szovjet-Oroszországot abban, hogy megvalósítsa a testvéri Magyarország közvetlen megsegítésére irányuló terveit.

A magyarországi proletárdiktatúra bukása és Horthy ellenforradalmi rendszerének létrejötte után a Szovjetunió kormánya segítséget nyújtott a magyar kommunistáknak, hogy a fasiszta gyilkosok kezéből kiragadja a párt és a Tanácsköztársaság számos aktív harcosát, és ezzel segítsen megteremteni a feltételeket az újabb szocialista forradalom győzelméért vívott küzdelem kibontakoztatásához. A magyar dolgozóknak és a világ népeinek e harc sikerébe vetett hitét a szovjet állam léte, a szocializmus építésében elért sikerei éltették, annak ellenére, hogy nemzetközi reakció mindent megtett, hogy megdöntse országunkban a munkások és parasztok hatalmát.

Államunk és társadalmunk megingathatatlansága, a szovjet nép internacionalista kötelezettségei iránti hűsége rendkívül világosan mutatkozott meg a Nagy Honvédő Háború éveiben. A háború folyamán szétzúztuk az imperializmus csapásmérő erejét, mely azt a célt tűzte maga elé, hogy megsemmisítse a munkások és parasztok államát. A faszizmussal négy éven át folytatott adáz összecsapásban a Szovjetunió Fegyveres Erői szétzúztak, fogságba ejtettek, illetve megsemmisítettek 607 ellenséges hadosztályt, a Wehrmacht egész személyi állományának 80%-át, fegyverzetének és harci technikájának alapvető tömegét.⁴ Ezt a győzelmet a SZKP vezetésével a szovjet emberek önfeláldozása és hősiessége, ügyük igazságába vetett megingathatatlan hite, valamint a haladó és békeszerető erők nemzetközi szolidaritása révén vívtuk ki.

Az a tény, hogy a hitlerista Németország hitszegő módon megtámadta a Szovjetuniót, a leigázott területeken a legkegyetlenebb megszálló rendszert vezetete be, s a békés lakosság megsemmisítésének politikáját követte, végképp lerántotta az álarcot a német fasizmusról, amely a nemzeti szocializmus idegen tollaival ékeskedett. A háború teljes mértékben megmutatta a proletár internacionalizmus, a nemzeti és faji egyenjogúság, a béke és a népek közötti barátság ideológiájának teljes fölényét az elvakult nacionalizmus és faji gyűlölet reakciós fasiszta ideológiája fölött.

A Szovjetunió a Nagy Honvédő Háborúban nem csak azt a célt tűzte maga elé, hogy az országot fenyegető veszélyt elhárítsa, hanem, hogy „segítséget nyújtson Európa valamennyi népének, amely a német fasizmus igája alatt szenved”,⁵ s ez hatalmas befolyást gyakorolt a hitleristák által megszállt országokban működő ellenállási mozgalom fejlődésére. Annak fellendülése és sikerei ettől a pillanattól kezdve szorosan összefüggtek a szovjet—német arcvonalon kialakult események menetével.

Ebben az időszakban a kommunista és munkáspártok antifasiszta propagandájának egyik legfontosabb feladata az volt, hogy ezekről az eseményekről elmondják az igazságot saját népeiknek, bemutassák a Szovjetunió nemes céljait és feladatait a hitleri Németország elleni küzdelemben, nemkülönben e téren elért sikereit; leleplezzék a német fasizmus bestiális arculatát, mozgósítva a lakosság összes haladó és hazafias érzelmű rétegeit az ellene folytatott harcra.

A német hadigépezet megtörésére irányuló propagandamunka, valamint az antifasiszta illegalitással való operatív kapcsolat fenntartásának alapvető eszköze a rádió lett. A Szovjetunió minden lehetséges segítséget és támogatást megadott a testvéri pártok képviselőinek, többek között a Kommunisták Magyarországi Pártja külföldi irodájának, az országunk területéről folytatott rádiópropaganda megszervezéséhez. E munkát a Komintern feloszlátása előtt közvetlenül annak Végrehajtó Bizottsága irányította: szerkesztői kollektívákat hozott

4. Освободительная миссия Советских Вооруженных Сил в годы второй мировой войны. Москва, 1974. с. 7.
5 И. Сталин: О Великой Отечественной войне Советского Союза. Москва, 1952. с. 16.

létre az egyes országokba irányuló műsoradás érdekében. Ezekben a testvéri pártok felelős munkatársai dolgoztak. A szerkesztőségek tevékenységének folyamatos vezetését a Központi Szerkesztőség látta el, melynek összetételét a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának Titkársága jelölte ki. 1943-ban Moszkvából tizennyolc különböző nyelven folyt rádióadás, majdnem egész napon át.⁶

1941. szeptemberében a Szovjetunió területén megkezdte magyar nyelvű adását a Kossuth rádió. Ez volt az emigrációban lévő magyar kommunisták szócsöve, mely lehetővé tette számukra, hogy naponta felhívásokkal forduljanak népükhöz a hitlerista megszállók elleni harc egységes frontja kialakításának meggyorsítására, a fegyveres felkelésre, a megszállóknak a hazai földről való kiűzésére. A rádió rövid idő alatt hatalmas népszerűsége tett szert. Adásai széles tömegekhez jutottak el, feltárta az igazságot a szovjet emberek hősiességéről, leleplezte a fasiszta propaganda hazugságait és képmutatását. E cikkben nem szükséges részletesen kitérni a Kossuth rádió tevékenységére, hiszen elég sokat írtak róla a magyar történelmi memoárirodalomban. Pusztán hangsúlyozni szeretném, hogy a magyar rádió moszkvai adásai jelentős segítséget nyújtottak a magyar földalatti mozgalomnak a hazafias erők mozgósításában a hitlerista megszállók és magyar cinkosaik elleni harchoz.

A saját országaikba irányuló önálló rádióadás megszervezése mellett a szovjet kormány széles körű lehetőséget biztosított a testvéri pártok képviselőinek, hogy részt vegyenek az ellenséges csapatok felé irányuló politikai propagandában, amelyet a szovjet hadsereg politikai szervei szerveztek és folytattak. Az SZK(b)P KB nagy jelentőséget tulajdonított ennek a munkának, ezért — hogy az ellenséges csapatok és lakosság körében folytatandó katonai-politikai propaganda irányítását saját kezébe összpontosítsa — 1941. június 25-én kelt külön határozatával bizottságot hozott létre, melynek tagjai Mehlisz, Manuilskij, Kruzkov, Palgunova, Lazovszki és Varga Jenő (mint tanácsadó) voltak. A bizottságra az a feladat hárult, hogy irányítsa a rölapok és felhívások készítését, valamint terjesztésük megszervezését a hadműveleti körzetekben. A bizottság munkaapparátusaként a Politikai Főcsoportfőnökség propaganda csoportfőnökségének egyik osztályát jelölték ki. Az osztály feladata az volt, hogy előkészítse az ellenséges lakosság és csapatok felé irányuló általános politikai propagandaanyagok tervezeteit, valamint megoldja az e területen tevékenykedő politikai szervek munkájával összefüggő egyéb kérdéseket.⁷

Az SZK(b)P KB a politikai szerveknek azt is feladatul szabta, hogy az antifasiszta propagandába széles körűen vonják be az ellenséges országok politikai emigránsait, kommunistákat, közéleti személyiségeket, tudósokat, valamint a fogságba esett legénységi állomány, tisztek és tábornokok közül azokat, akik elleneztek a háborút és a náciizmus ellenségei voltak. A szovjet hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége utasítást adott a csapatoknak, hogy minden eszközzel segítsék ezeket az embereket a munkáját a fronton.⁸ Ennek eredményeként sok száz magyar kommunistának és hazafinak lehetősége nyílt arra, hogy felvilágosító munkát végezzen a Horthy-hadsereg legénységi állománya és tisztszei felé az arcvonalon keresztül, rölapokat juttasson el és nagy teljesítményű hangszórók segítségével szóljon hozzájuk. A szovjet hadsereg politikai szerveinek propagandája évről évre szélesedett. 1941-ben például a Horthy-csapatok köré-

⁶ Коммунистический Интернационал, Краткий исторический очерк, Москва, 1969, с. 525—526.

⁷ Всемирно-историческая победа советского народа, Москва, 1971, с. 518.

⁸ Уо.

ben mindössze 17 röpcédulát terjesztettek, 1942-ben ezek mennyisége már kétszeresére növekedett.⁹ Mélyült a röplapok befolyásoló ereje is, különösen azután, hogy a szovjet csapatok támadásba mentek át a hitleri hadsereg és szövetségesei ellen. Miután a szovjet fegyveres erők Sztálingrád alatt szétzúzták a fasiszta hadsereget, a 2. magyar hadsereget pedig a Donnál, számtalan magyar katona kényszerült arra, hogy elgondolkozzon és a hadifogságot válassza a bűnös háború helyett. Ebben a döntésben nagy mértékben segítettek nekik azok a röpcédulák, amelyek egyben engedélyek is voltak arra, hogy a szovjet arcvonalat büntetlenül átléphessék. Az ilyen röplapok előkészítésében aktívan részt vettek a magyar kommunisták és antifasiszták is.

Egyik fontos probléma a hadifoglyok körében végzendő politikai munka volt. Ennek megoldásában részt vettek Németország, Románia, Magyarország és más ellenséges országok kommunistái is. A Szovjetunióban tartózkodó magyar kommunisták előtt az a feladat állt, hogy antifasiszta szellemben neveljék át a Horthy-hadsereg volt katonáit és tisztjeit, ezek közül a fasiszmus ellen, országuk demokratikus átalakításáért harcolni kész káderokat képezzenek ki. E feladat megoldásában nagy segítséget nyújtottak a Szovjetunió fegyveres erőinek politikai szervei. A magyar kommunistákkal együtt képviselőik aktív részvételt vállaltak a hadifoglyok körében folytatandó rendszeres politikai munka megszervezésében, antifasiszta iskolák létrehozásában, konferenciák tartásában, magyar nyelvű újságok kiadásában, a hadifoglyok leveleinek, a Horthy-hadsereg katonáihoz és tisztjeihez szóló felhívások közlésében. A hadifoglyok körében végzett politikai munka folyamatos irányítására a Komintern Végrehajtó Bizottsága bizottságot hozott létre, amelybe W. Ulbricht, J. Koplénig és Szántó Béla tartozott.¹⁰

Amikor a szovjet csapatok 1942 végén és 1943 elején széles arcvonalon támadásba mentek át, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága az előbbieken említett bizottság elé azt a feladatot tűzte, hogy bontakoztasson ki antifasiszta tömegmozgalmat a hadifoglyok körében, szélesítse ki az antifasiszta iskolahálózatot, szervezzen gyorsított tanfolyamokat a hadifoglyok számára, aktivák képzésé céljából. A tisztek számára speciális szemináriumokat szerveztek. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága titkárságának javaslatára hadifogly-küldöttkonferenciákat tartottak, melyeken megvitatták politikai feladataikat a Hitler és cinkostársai elleni harcban.¹¹ A magyar hadifoglyok 1942. januárjában tartott első konferenciájának résztvevői a magyar néphez és hadsereghez szóló felhívást fogadtak el, mely harcra szólít az új, szabad Magyarorszáért.¹²

A sajtó, a rádió, az előadások, a beszámolók és a beszélgetések számos magyar hadifoglynak segítettek abban, hogy felismerjék a fasiszta rendszerek népeellenes voltát, a Horthy-fasiszta hadigépezet Szovjetunió elleni háborújának bűnös jellegét. „Nem véletlen, hogy éppen itt, a hadifoglytáborokban, sok ezer munkás, paraszt és értelmiségi vált az ország demokratikus fejlődésének meggyőződéses harcosává”¹³ — írja Kállai Gyula, a magyar kommunista mozgalom ismert személyisége.

A Szovjetunió jelentős segítséget nyújtott a magyar hazafiaknak a Magyarország területén kibontakoztatandó partizánmozgalom vonatkozásában is. Az

⁹ Центральный архив Министерства обороны СССР (ЦАМО СССР) ф. 32, оп. 11306, д. 89, л. 222.

¹⁰ Коммунистический Интернационал. с. 528—529.

¹¹ Уо. 530. о.

¹² Историја Венгрии. Т. III. Москва, 1972. с. 382.

¹³ Д. Каллаи: Движение за независимость Венгрии 1936—1945. Москва, 1968. с. 209.

1941—1943-as években Magyarország, Szlovákia és Kárpátukrajna területére ledobott ejtőernyős csoportokban szovjet szakemberek is részt vettek. Az e csoportokat irányító magyar kommunisták előtt álló egyik feladat az volt, hogy aktivizálják az illegálitásban lévő kommunisták tevékenységét, létesítsenek velük folyamatos kapcsolatot. 1944 nyarán a KMP KB külföldi irodája, Csehszlovákia és Románia kommunista pártjai képviselőivel együtt, kéréssel fordult Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságához, hogy nyújtson segítséget a partizánmozgalom káderainak, szervezőinek kiképzéséhez. A kérést teljesítették. A Partizánmozgalom Ukrán Törzse azt a feladatot kapta, hogy különleges partizán kiképző központokat hozzon létre a cseh, szlovák, román és magyar nemzetiségek részére.¹⁴ A felszabadító harcok kezdetekor a Partizánmozgalom Ukrán Törzse Magyarország területére tizenegy szovjet—magyar vegyes csoportot dobott le, melyek létszáma összesen 166 fő volt.¹⁵

Ahhoz, hogy e csoportok mélyen az ellenség hátszágában tudjanak tevékenykedni, minden szükségessel ellátták őket, állományukban, a tapasztalt szovjet partizánok között, 4—5 partizánháborús szakember volt.¹⁶ Tevékenységük — mint a magyar források bizonyítják — sok száz magyar hazafit aktivizált a megszállók elleni fegyveres harcra.

A szovjet csapatok politikai szervei segítségével a KMP KB külföldi irodájának vezetősége aktív munkát folytatott a Horthy-hadsereg bomlasztása érdekében. E célból 1943 végén és 1944 elején kommunistákból és antifasiszta iskolát végzetekből álló tapasztalt propagandisták több csoportját küldték szovjet—német arcvonalra. Felvilágosító munkájuk és a szovjet csapatok egyre fokozódó csapásai eredményeként 1944 nyarán az 1. magyar hadsereg több ezer katonája és tiszteje állt át a szovjet fegyveres erők oldalára. A 4. Ukrán Front Politikai Főcsoportfőnöksége, miután látta a magyar frontpropagandisták munkájának hatékonyságát, augusztus végén hozzálátott 260 magyar antifasiszta kiképzéséhez azon horthysta katonák és tisztek közül, akik önként adták meg magukat, azzal a céllal, hogy azok majd az ellenséges csapatok körében végeznek felvilágosító munkát. Az iskolán a magyar kommunista mozgalom ismert személyiségei tartottak előadásokat, vezették a foglalkozásokat.¹⁷

A horthysta Magyarország uralkodó köreinek áruló politikája következtében, azzal, hogy sorsukat a végsőkig a hitleri fasizmushoz kötötték, a megszállók szuronyaira támaszkodó erőszakrendszer rendkívül súlyos helyzetbe taszította az országot hazafias és forradalmi erőt, melyek népük szabadságáért és függetlenségéért harcoltak. Ebben a helyzetben a harc győzelmes kimenetelében a döntő szerepet az játszotta, hogy a szovjet hadsereg 1944—1945-ben szétzúzta a hitleri és Horthy—Szálasi-féle csapatokat Magyarországon.

Hathónapos ádáz harcok alatt a szovjet csapatok Magyarország területén az ellenség 56 hadosztályát és 3 dandárát zúzták szét, ebből 14 hadosztályt és 6 dandárt teljesen megsemmisítettek. E feladat megoldása érdekében a Szovjetunió hatalmas erőket és mérhetetlen eszközöket használt fel. Magyarország felszabadításában két front vett részt, melyek állományába kilenc összefegyvernemi hadsereg, egy harcokcsi-, egy lovas-gépesített csoport, két légihadsereg és egy folyami flottilla tartozott. A szovjet csapatok összlétszáma meghaladta az egy millió főt. A hadseregek több mint 13 ezer harcokcsival és önjáró rohamlöveg-gel, 17 ezer löveggel és aknavetővel, 1600 harci repülőgéppel rendelkeztek. Az

14 История Коммунистической партии Советского Союза. Т. У-й, кн. 1-я, Москва, 1970. с. 576—577.

15 Партархив Института истории партии при ЦК КПУ, ф. 62, оп. 1, д. 74, лл. 300—303.

16 Уо. д. 1, л. 119.

17 ЦАМО СССР ф. 244, оп. 2980, д. 157, лл. 134.

A 2. Ukrán Front csapatai Debrecenben, 1944. októberében

ellenséggel vívott harcokban több mint 140 ezer szovjet katona és tiszt esett el.¹⁸ „Bárhol is járunk Magyarországon — mondja Kádár János elvtárs — mindenhol láthatók sírok... Ezekben azok a hősök, szovjet katonák nyugszanak, akik életüket áldozták népünk szabadságáért. Emléküket megőrizzük és ígérjük, hogy sirjaikon sohasem hervadnak el az emlékezés virágai.”¹⁹

A Magyarország boldogságáért elesett szovjet embereknek az állította a legszébb emléket, hogy az országban létrejött a népi hatalom. E történelmi folyamat alapját a népi demokratikus forradalom rakta le, amely az országban a hitleri csapatok szétzúzása és a magyar föld felszabadítása során bontakozott ki. E forradalom győzelmében és a népi demokratikus rendszer kialakításában fontos szerepet játszott a szovjet kormánynek a felszabadított terület lakossága irányában folytatott valóban internacionalista politikája, mely a 2. és 3. Ukrán Front haditanácsain keresztül valósult meg.

Tevékenységüket a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottságának 1944. október 27-én kelt határozata szabta meg, melyet azzal kapcsolatban fogadtak el, hogy a szovjet csapatok Magyarország területére léptek. A határozat a frontok haditanácsára azt a kötelezettséget róta, hogy magyarazzák meg és ellenőrizzék a polgári céljait és feladatait Magyarországon, szervezzék meg és ellenőrizzék a polgári önkormányzatot, az összes hírközlő eszközöket és a vasúti szállítást. Az élet normalizálása érdekében a Szovjetunió Állami Védelmi Bizottsága azzal a joggal ruházta fel a katonai közigazgatás szerveit, hogy az ipari és kereskedelmi

18 Освободительная миссия Советских Вооружённых Сил во второй мировой войне. Москва, 1974. с. 313.

19 Янош Кадар: Избранные статьи и речи. Москва, 1960. с. 590.

vállalatoknak az országból kiszökött volt tulajdonosai helyére új vezetőket nevezzenek ki, távolítsák el a szabotálókat.²⁰

A közrend fenntartására irányuló intézkedéseket a szovjet katonai közigazgatásnak a helyi igazgatási szerveken keresztül kellett megvalósítania, mindenképpen hangsúlyozva azok önállóságát az ország belső életével összefüggő kérdések megoldásában. Miután a szovjet parancsnokság megmagyarázta a Vörös Hadsereg célját és feladatát, a magyar néphez intézett felhívásában ezt írta: „A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra, hanem mint a magyar nép felszabadítója a német fasiszta iga alól”.²¹ A felhívás felszólította a magyar dolgozókat, hogy minden lehető eszközzel támogassák a Vörös Hadsereget, segítsék meggyorsítani a német fasiszta hadsereg végleges szétzúzását. Ezzel közelebb hozzák Magyarországon a békét, a hitleri megszállók kiűzésének pillanatát.

A frontok haditanácsai, megtartva az országban kialakult szokásokat, a gazdasági és a politikai rendszert, Magyarország felszabadított területén nem csak mint ellenőrző szervek jelentek meg, hanem aktívan közreműködtek az élet normalizálásában.

1945. februárjában a Vörös Hadsereg Vezérkara utasítására Magyarország felszabadított területén helyőrségparancsnokságokat hoztak létre.²² Ezek nagy segítséget nyújtottak a helyi hatóságoknak az ipari vállalatok termelésének megindításában, a kereskedelmi hálózat normális működésének megszervezésében, a lakosság legszükségesebbekkel való ellátásának biztosításában, a kórházak és szolgáltatási vállalatok munkájának beindításában. Nagyra értékelve a szovjet helyőrségparancsnokságok szerepét, Tóth Sándor hadtörténész ezt írja: „A mindennapi élet ezernyi gondjainak eloszlátásában igaz barátoknak, önzetlen segítőknek bizonyultak.”²³ A szovjet kormány utasítására a 2. és 3. Ukrán Front parancsnoksága a felszabadított városok lakosságának több száz vagon fűtőanyagot, több ezer tonna élelmiszert adott át; 1945 tavaszán segítette a parasztokat a vetéshez szükséges igavonó erővel és vetőmaggal.²⁴

A tavaszi vetés idején az Állami Védelmi Bizottság 1945. március 7-én kelt határozatának megfelelően a szovjet csapatok parancsnoksága 11 ezer tonna üzemanyagot és 700 tonna kenőanyagot adott át az illetékes magyar szervezeteknek. Ezenkívül a Vörös Hadsereg egységei néhány ezer lovat bocsátottak a szegény-parasztság rendelkezésére és segítséget nyújtottak a mezőgazdasági felszerelések javításában. A magyar népgazdaság 500 tehergépkocsit is kapott a szovjet szervektől.²⁵

A helyőrségparancsnokságok szervező tevékenységét politikai felvilágosító munkával is erősítették, melyet a szovjet csapatok politikai szervei végeztek az ország felszabadított körzetei lakossága körében. E munka fontosságára való tekintettel a 2. Ukrán Front politikai csoportfőnöke a politikai szervezeteknek küldött egyik direktívájában ezt írta: „A lakosság körében a politikai propagandát és agitációt valamennyi hadsereg, hadtest és hadosztály politikai szervei párt-politikai munkája alapvető részévé kell tenni.”²⁶ Magyarország lakossága körében megszervezték a Vörös Hadsereg újságjának, az „Új Szó”-nak a terjesz-

20 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2914, л. 215, лл. 44—47.

21 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. Dokumentumok. A Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió külügyminisztériuma kiadása. Budapest, 1969. (A továbbiakban — Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948) 13. o.

22 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, л. 193, л. 116.

23 Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Budapest, 1965. 117. o.

24 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, л. 193, лл. 158—159.

25 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2912, л. 189, лл. 1—3.

26 ЦАМО СССР ф. 32, оп. 11306, л. 590, л. 38.

tését, valamint olyan brossúrák magyar nyelvű kiadását, melyek a Szovjetunió nemes céljait és külpolitikai feladatait propagálták, valamint sikereit a szocialista építésben.

Egyidejűleg a szovjet csapatok politikai szervei nagy figyelmet fordítottak a német fasiszta csapatok oldalán még harcba kényszerített magyar katonák közötti felvilágosító munkára is. A hozzájuk eljuttatott röpcédulákon és a hangosbeszélőkön keresztül a politikai szervek elmondták nekik a szovjet hadsereg felszabadító céljait és feladatait Magyarországon, tájékoztatták a Szálasi-csapatok katonáit és tisztjeit a fontosabb demokratikus változásokról, melyek a felszabadított területen végbementek, leleplezték a fasiszta propaganda hazugságait a szovjet katonák rémtetteiről, ismertették a szovjet fegyveres erők sikereit a hitleri hódítók elleni háborúban.

A politikai szerveknek az ellenséges csapatok irányában kifejtett propagandáját az jellemezte, hogy az ideológiai befolyásolás leghatékonyabb formáit és módszereit tudták kiválasztani. Az ellenséges csapatok bekerítése időszakában a 2. Ukrán Front politikai csoportfőnöksége csupán Budapest körzetében több mint 11 millió magyar és német nyelvű röpcédulát dobott le a hitleri és Szálasi-csapatok hátába. A különböző hangosbeszélő eszközökön keresztül az ellenséges csapatok felé több mint 3800 adást továbbított. Az utolsó időben a politikai szerveknek nagy segítséget nyújtottak Magyarország ismert politikusai és közéleti személyiségei, papok és egyszerű dolgozók azzal, hogy az adásokban felszólaltak.²⁷

A Szovjetunió igazi internacionalista politikája Magyarország felszabadított körzeteiben, a szovjet csapatok egyre erőteljesebb csapásai és politikai szerveik felvilágosító munkája hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar katonák politikai szempontból tisztában itéltek meg a helyzetet, emelkedett körükben a forradalmi hangulat. Felismerve a bűnös háborúban való további részvétel értelmetlenségét, a Szálasi-hadsereg egyre több és több katonája és tisztje adta meg magát önként a szovjet csapatoknak.

Csak október 20—29 között az 1. magyar hadsereg állományából több mint 10 ezer magyar katona és tiszt állt át a szovjet csapatok oldalára.²⁸ Ebben az időben a front más szakaszán, a 2. magyar hadsereg állományából, önként megadta magát a Vörös Hadseregnek hét magyar alegység és magyar katonák számos csoportjai.²⁹ A budapesti hadműveletek során ez a folyamat folytatódott, s tetőfokát a Magyarország felszabadításáért folytatott befejező harcokban érte el. A hitleristáknak az ország területéről való teljes kiűzése előtti három napon 45 ezer magyar katona és tiszt adta meg magát.³⁰ Csak a 3. Ukrán Front 26., 27., és 57. hadseregének szakaszán több mint húsz esetben álltak át csoportosan magyar katonák.³¹ Mindez arról tanúskodott, hogy a magyar katonák többsége nem akart idegen érdekekért harcolni; arra törekedtek, hogy minél hamarabb végezzenek a háborúval, s a szovjet hadseregben nem az ellenséget, hanem a barátot látták.³²

27 ЦАМО СССР ф. 32, оп. 515185, д. 47, лл. 60—61.

28 Hazánk felszabadulása 1944—1945. Tanulmánykötet. Budapest, 1970. (M. M. Minaszjan: Délkelet-Európa népeinek felszabadítása.) 49. o.

29 Страны Центральной и Юго-Восточной Европы во второй мировой войне. Москва, 1972. с. 62.

30 Великая Отечественная война Советского Союза 1941—1945. Краткая история. Москва, 1965. с. 481.

31 Л.: ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2779, д. 1789, лл. 116—187.; ф. 243, оп. 2914, д. 257, лл. 3, 6, 10, 11, 29, 24—211.

32 Erdekes ezzel kapcsolatban Veres Lajos vezérezredesnek, a 2. magyar hadsereg parancsnokának a magyar csapatok alacsony harcképessége okáról adott értékelése. 1944. szeptember 27-i, Horthynak küldött jelentésében ezt írja: „Hadseregünk magja földnélküli parasztokból és munkásokból áll. Az ország 4/5-nek elvesztése után ezek tömegesen fogják megadni magukat az ellenségnek, vagy állnak át hozzá azért, hogy hazájukban maradjanak és visszatérhessenek a családjukhoz. Nekik semmi veszteni valójuk nincs és feltehetőleg a szovjet propaganda befolyása alatt a jobb jövőben reménykednek.”

Azt a bizalmat, amely a Szovjetunió Fegyveres Erői és felszabadító küldetése iránt Magyarországon megnyilvánult, bizonyítja az a tény is, hogy a szovjet hadsereg oldalára átvált magyar katonák közül sokan önként fejezték ki szándékukat, hogy visszamennek alakulatukhoz és magukkal hozzák alegységbeli bajtársaikat. Annak ellenére, hogy ezeket a merész embereket, ha a fasiszta titkosrendőrség kezébe kerültek, akasztás, agyonlövés fenyegette, e nemes missziót egyedül Budapest felszabadítása időszakában 739 magyar hazafi teljesítette, és a Szálasi-csapatok 6208 katonáját és tisztjét hozták magukkal.³³ Az önként átvált magyar katonák e célból történő visszatérésének módszerét a szovjet csapatok politikai szervei a Magyarországért folyó felszabadító harc egész időtartama alatt alkalmazták, egyik hatékony formája volt ez az átállásért folytatott agitációnak.

A hitleri megszállókkal szembeni gyűlölet, az a vágy, hogy megtorolják a magyar nép szenvedéseit, arra készítette a hazafias érzelmű magyar katonákat, hogy a szovjet csapatok oldalán részt vegyenek a közös ellenség elleni harcban. 1944. decemberében például, a 46. hadsereg szakaszán, a Szálasi-hadsereg 206. légvédelmi-ágyús osztályának egy csoportja fordította fegyverét a németek ellen és folytatta a harcot a szovjet csapatok oldalán. Ebben az időben a 3. Ukrán Front egyik alakulatában két csoport magyar katona és tiszt harcolt.³⁴ Mindez nemcsak arról tanúskodott, hogy a Szálasi-hadsereg katonái és tisztjei politikai felfogása megváltozott, hanem arról is, hogy egy részük aktív harcosná vált a hitleri megszállók elleni küzdelemben.

A magyar katonák forradalmasodásának és az antifasiszta harcban való részvételük aktivizálódásának folyamata még inkább megerősödött azt követően, hogy megadták magukat. Ekkor vált számukra lehetővé, hogy megismerkedjenek a Szovjetunióknak a hitleri Németország és magyarországi csatlósai ellen vívott háborúja igazságos és felszabadító jellegével. A hadifoglyok körében végzett felvilágosító munka sokuknak segített abban, hogy a fasiszmus elleni fegyveres harc szükségességének gondolatáig eljussanak. A nyilas puccs után ilyen döntésre jutott a fogságba esett főtisztek egy része is.

1944. novemberében Hatz Ottó ezredes, a 7. hadtest volt vezérkari főnöke, a 2. Ukrán Front parancsnokának írt levelében javasolta: „... gyűjtsék össze az összes önként fogságba került magyar katonát és tisztet, hogy közülük harcképes alakulatokat állítsanak fel a hitleri Németország elleni harc folytatására.”³⁵

Mindez azt bizonyította, hogy a Szálasi-hadsereg politikai felbomlásának folyamata nem korlátozódott a katonai- és tiszti tömegek semlegesítésére, hanem sokkal mélyrehatóbb volt. A katonatömegek forradalmasodása megteremtette annak reális feltételét, hogy a hadifoglyok közül önként jelentkezőket a szerveződő új magyar hadseregnek átadják.

1944. december végén megalakult Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának és hadat üzent a hitleri Németországnak. Ez a történelmi cselekedet napirendre tűzte az új magyar hadsereg magasabbegységeinek és egységeinek szervezését. E hadsereg jellegét, építésének alapelveit a népi demokratikus forradalom során kialakult társadalmi- és államrend határozta meg.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front vezető ereje, a Magyar Kommunista Párt elgondolása szerint az új hadseregnek népi, antifasiszta és nemzeti felsza-

³³ ЦАМО СССР ф. 32, оп. 515185, д. 47, л. 89.

³⁴ ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2914, д. 253, л. 3.

³⁵ ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2761, д. 208, л. 70.

badító hadsereggé kellett válnia. A hadsereg antifasiszta alapon történő szervezéséhez kedvező feltételeket teremtett, hogy 1945. január 20-án Moszkvában az Ideiglenes Nemzeti Kormány a hitlerellenes koalíció országaival aláírta a fegyverszüneti szerződést.

A fegyverszüneti szerződésben Magyarország kormánya kötelezte magát, hogy legalább nyolc gyaloghadosztályt állít fel megerősítő eszközökkel és azokat a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság alárendeltségébe adja át. A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak kellett ellenőriznie a szervezés menetét és felügyeletet gyakorolnia a fegyveres erők felett a fegyverszünet egész időszakában. A bizottság elnöke a Szovjet Főparancsnokság képviselője volt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság feladatai közé tartozott annak figyelemmel kísérése, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya hogyan hajtja végre a fegyverszünet feltételeit, valamint az ezzel kapcsolatban felmerült kérdések szabályozása.³⁶ A különféle teendők ellátására speciális szerveket hoztak létre. Ezen kívül a Szövetséges Ellenőrző bizottságnak Magyarország különböző helyein is lehettek képviselői.³⁷

Miután Magyarország kormánya aláírta ezt az okmányt, nemcsak arra kötelezte magát, hogy közreműködik a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, bíróság elé állításában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában, hanem arra is, hogy haladéktalanul feloszlattja a magyar területen levő összes hitlerbarát vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, melyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak és a jövőben nem tűri meg ilyen szervezetek fennállását. A fegyverszünet arra kötelezte a magyar kormányt, hogy egyeztesse a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnoksággal az időszakos irodalom kiadását, behoztatalát és terjesztését a színházi előadások és filmek bemutatását, a rádióadók, a posta, a távirda és a távbeszélő központok munkáját.³⁸

A fegyverszüneti szerződés cikkelyeinek végrehajtása, melyre K. E. Vorosilov, a Szovjetunió marsallja által vezetett magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság szigorúan felügyelt, akadályt gördített az elé, hogy fasisztabarát érzelmű elemek nyíltan beszivároghassanak Magyarország államapparátusába, többek között fegyveres erőinek soraiba. Ez az okmány tehát nemcsak jogilag adta meg Magyarországnak hazafias erőinek azt a lehetőséget, hogy hozzájáruljanak a fasiszmus elleni harchoz, hanem gyakorlatilag elő is írta egy antifasiszta, demokratikus hadsereg szervezését.

2. A Szovjetunió segítsége a Magyar Néphadsereg első magasabbegységeinek és egységeinek szervezésében

A szovjet—magyar fegyverbarátság születése

Az új magyar hadsereg építésében nagy jelentősége volt annak a közvetlen segítségnek és támogatásnak, melyet a Szovjetunió és fegyveres erői a háború napjaiban nyújtottak az első magasabbegységek és egységek szervezéséhez. Ez a segítség és támogatás a szovjet állam igazi internacionalista politikáján ala-

36 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 36. o.

37 Uo. 41. o.

38 Uo. 38. o.

pult, és mindenekelőtt Magyarország demokratikus erőinek érdekeit tartva szem előtt, a következő három irányban valósult meg:

Magyar önkéntes hadifoglyok átadása az új hadsereg vezetésének, a csapatok ellátása zsákmányolt fegyverekkel, harci technikával és felszereléssel.

A demokratikus erők támogatása a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet képviselője által a hadseregben levő reakciós és szabotőr elemek elleni harcban.

Szovjet katonai szakemberek részvétele magyar egységek és alegységek szervezésében.

A szovjet kormány, mely hűen követte Magyarország hazafias és demokratikus erői támogatásának politikáját, még a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt egyetértett Vörös János vezérezredes arra irányuló kérésével, hogy kezdjék meg az előkészítő munkát az első önkéntes magyar katonai alakulat felállítására. Ezt a kérést az Ideiglenes Nemzeti Kormány leendő hadügyminisztere terjesztette elő, amikor 1944. december közepén találkozott I. Z. Szuszajkovval, a páncélos csapatok vezérezredesével, a 2. Ukrán Front haditanácsának tagjával.

A frontparancsnokság, támogatva a magyar nép hazafias érzését, tájékoztatta a Főhadiszállást a találkozóról és kérte Legfelsőbb Főparancsnokot:

„1. már most engedélyezze, hogy Vörös vezérezredes hozzáfogjon a magyar katonai alakulat szervezésével járó előkészítési munkához, többek között engedélyezze számára helyiségek és laktanyák kiválasztását, bocsássa rendelkezésére azokat a magyar hadifogoly tiszteteket, akiket ő kijelöl stb.;

2. Debrecent jelölje ki a magyar katonai alakulat felállítási helyeként;

3. a magyar katonai alakulatot magyar szervezés szerint állítsák fel;

4. a magyar alakulat szervezeti egységeként a hadosztályt határozza meg;

5. a magyar katonai alakulatot magyar és német zsákmányolt fegyverekkel szereljék fel.”³⁹

1944. december 28-án, azon a napon, amikor Magyarország hadat üzent a hitleri Németországnak, az engedélyt megkapták. A vezérkari főnök erre vonatkozó távirata rámutatott, hogy az önkéntes hadosztály feltöltésére igénybe vehetők azok az önkéntes magyar hadifogoly tisztet, tiszthelyettesek, és legénység, akik a 2., 3. és 4. Ukrán Front hadtápterületén lévő hadifogolytáborokban vannak. Az említett három frontot utasították, hogy a szerveződő magyar hadosztályt a náluk levő zsákmányolt magyar és német fegyverekkel lássák el. A hiányzó fegyverzetre és harci technikára vonatkozóan a magyar hatóságoknak azt javasolták, hogy a 2. Ukrán Front törzsén keresztül terjesszenek fel igényléseket a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága illetékes főcsoportfőnökségeihez.⁴⁰

A szovjet katonai vezetés kész volt segítséget nyújtani az első önkéntes gyaloghadosztály felállításához. Ezt igazolta F. I. Kuznyecov vezérezredes is, amikor Moszkvában 1945. január 9-én találkozott Vörös János vezérezredessel. Ezen a találkozón a Legfelsőbb Főparancsnokság képviselője bejelentette, felhatalmazása van annak közlésére, hogy ha a hadosztály felállításán az Ideiglenes Nemzeti Kormány részéről valamilyen nehézség merülne fel a fegyverzet és más felszerelések ellátása terén, akkor a szovjet csapatok parancsnoksága segítséget nyújt neki. A hadosztályt, hangsúlyozta, magyar hadifoglyokból kell felállítani, zsákmányolt fegyverekkel kell felszerelni, valamint zsákmányolt szállító eszközökkel és loállománnyal kell ellátni.⁴¹

39 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 68719, д. 6, лл. 20—22.

40 Уо. оп. 2769, д. 193, л. 43.

41 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 30. o.

A fegyverszüneti szerződés aláírása napján, 1945. január 20-án, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke elrendelte, hogy a hadtápterületen lévő táborból 17 ezer magyar hadifoglyot irányítsanak Debrecenbe a magyar önkéntes hadosztály feltöltése céljából. Fogadásukat és a magyar kormánynak való átadásukat a 2. Ukrán Front parancsnokának kellett biztosítania.⁴²

Január—februárban a 2., 3. és 4. Ukrán Frontok a hadtápterületükön lévő hadifoglyótáborokból nagyszámú magyar önkéntest bocsátottak a magyar katonai hatóság rendelkezésére. Létszámuk 1945. február 19-én 13 ezer katona és tiszt volt. Március elején a magyar katonai szerveknek átadásra került a debreceni hadifoglyótábor az emberekkel együtt, egy hónappal később pedig még 3 ezer önkéntes katonát, valamint nagy számú tisztet és altisztet adtak át a szervezésre kerülő új magyar hadsereg tartalékalakulatainak feltöltésére.⁴³

Április 7-én a szovjet csapatok oldalára álltak a 24. gyaloghadosztály maradványai, a parancsnokkal és a törzssel együtt. Az önként állt katonák kérésére és a Legfelsőbb Főparancsnokság engedélyével a 2. Ukrán Front parancsnoksága a 2562 főt számláló egész személyi állományt (többek között 193 tisztet) a fegyverzettel és harci technikával együtt a magyar hadügyminisztérium rendelkezésére bocsátotta. Ez az állomány lett a bázisa az 5. gyaloghadosztálynak.⁴⁴

A korántsem teljes adatok szerint a Szovjetunió az új magyar hadsereg szervezéséhez több mint 40 ezer önkéntest adott át a hadifoglyok közül. Ezek nemcsak a hadsereg személyi állományának döntő többségét tették ki, hanem ebből töltötték fel az akkor a hadsereg állományába tartozó határőr alegységeket is.

A 2. és 3. Ukrán Front hadtápszervei egyidejűleg nagy mennyiségű fegyvert, harci technikát és felszerelést is átadtak az új magyar hadsereg első gyaloghadosztályai számára. Csak a 2. Ukrán Front raktáraiból a következőket utalták ki:

1. Puska és karabély	12 583 db
2. Golyószóró	641 db
3. Géppuska	172 db
4. 50 mm aknavető	23 db
5. 60 mm aknavető	10 db
6. 81 mm aknavető	89 db
7. 120 mm aknavető (szovjet gyártmányú)	27 db
8. 75 mm löveg	50 db
9. 105 mm tarack	7 db
10. Gépkocsi (tartalék alkatrészsel)	54 db
11. Felsőruházat	5 000 pár
12. Magyar mintájú köpeny	800 db
13. Ló	2 000 db ⁴⁵

Emellett a gyaloghadosztályok felállítására a háború napjaiban ruházati, fogatolt vonat-, gazdasági, egészségügyi, állatorvosi anyagokat és szemestakarományt utaltak ki, mintegy 29 millió rubel értékben.

A hadművelleti területre elvonult hadosztályok további anyagi kiegészítéseket kaptak a 3. Ukrán Front parancsnokságától. Magyar adatok szerint a 26. had-

42 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 193, л. 43.

43 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 205, л. 73 2.

44 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 216, л. 632.

45 ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 275, л. 268; д. 202, л. 270.

sereg raktáraiból csak az 1. hadosztály 6 ezer felsőruházatot, 3920 alsóneműt, 3000 pár kapcát, 3200 db köpenyt, 200 pár cipőt és 2000 törülközőt kapott. Szalai Tibor ezredes, nagyra értékelve a szovjet hadtápszervek segítségét, a minisztériumnak azt jelentette, hogy a hadosztály főhadbiztosa minden lehető segítséget és támogatást megkapott Zolotov ezredéstől, a 26. hadsereg hadtápfőnökétől. Ennek eredményeként sikerült a hadosztályt a szükségesekkel és elsősorban élelemmel ellátni, amely — mint írta — „bőséges és változatos.” A szállítási nehézségek leküzdése érdekében a hadseregparancsnokság nyolc tehergépkocsit bocsátott a magyar gyaloghadosztály rendelkezésére.⁴⁶

Már lényegesebb segítséget kapott kiegészítő feltöltésként a 6. magyar gyaloghadosztály, amely az 1. hadosztályt megelőzve érkezett ki a hadműveleti területre és a 3. Ukrán Front 27. hadseregének alárendeltségébe került.

Figyelembe véve a harci technika javításának és katonai felszerelési tárgyak készítésének szükségességét, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság már 1945. februárjában felvetette a kérdést, hogy tegyék hozzáférhetővé a magyar fél számára azokat az ipari vállalatokat, amelyek a szovjet katonai közigazgatás hatáskörébe tartoznak.⁴⁷ A szovjet parancsnokság az Ideiglenes Nemzeti Kormányának márciusban számos budapesti autójavító műhelyt adott át,⁴⁸ áprilisban pedig a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztosságának népbiztoshelyettese utasítást adott, ne akadályozzák meg a magyar kormány képviselőit abban, hogy a front szükségleteire dolgozó üzemeket látogassák és megrendeléseket adjanak azoknak.⁴⁹ Az utóbbiak ismételten azt bizonyítják, hogy a szovjet kormány és a szovjet csapatok parancsnoksága sokat tett az új magyar hadsereg minél gyorsabb megszervezése érdekében.

Az új magyar hadsereg szervezési munkálatainak ellenőrzését a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Katonai Osztálya végezte. Ez a szerv, Magyarország demokratikus erői érdekeit szem előtt tartva, nem engedte meg, hogy a hadsereg sorai-
ba fasisztabarát érzelmű elemek kerüljenek, ezzel megkönnyítette a kommunista párt reakció elleni harcát. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet képviselőinek támogatása segítette a kommunistákat, hogy ne hagyják jóvá reakciós tábornokok és tisztiek vezető beosztásokba való kinevezését, s hogy meggyorsítsák az első két gyaloghadosztály frontra küldését.⁵⁰

Emellett az osztály azt az utasítást is kapta, hogy ne csak ellenőrizzen, hanem nyújtson segítséget az új hadsereg szervezéséhez személyi állomány, fegyverek és harci technika biztosításával.⁵¹ Ebben az időben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az összekötő kapocs szerepét töltötte be a magyar katonai hatóság és a 2. Ukrán Front parancsnoksága között, mely hadtápszervein keresztül nyújtott segítséget és támogatást az új magyar hadsereg megszervezéséhez.

K. E. Vorosilovnak, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének javaslatára, a szovjet kormány nem várta meg az első önkéntes hadosztály felállítását, hanem már februárban hozzájárult ahhoz, hogy megkezdjék további három gyaloghadosztály felállítását. A 2. és 3. Ukrán Front parancsnoka ezzel kapcsolatban utasítást adott, hogy illetékes szervei nyújtsanak segítséget ennek megoldásához is.

Az új magyar hadsereg első gyaloghadosztályai felállításának tapasztalatai azt

46 Mucs Sándor: A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése 1945—1948. Budapest, 1963. 77. o.

47 ЦАМО СССР ф. 243, оп. 2912, д. 188, лл. 124—128.

48 Уо. ф. 240, оп. 2769, д. 285, лл. 10—11.

49 Уо. ф. 240, оп. 2769, д. 193, л. 262.

50 Magyar—Szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 34. o.

51 Уо. 43. o.

mutatták, hogy Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya a fegyverszüneti szerződés katonai cikkeinek végrehajtása során komoly nehézségekbe ütközött. Ebben kétségtelenül közrejátszott az ország kimerültsége, az emberi és anyagi erőforrások hiánya, nemkülönben a katonai-politikai helyzet bonyolultsága, mely abban jelentkezett, hogy az ország területén még folytak a véres harcok a hitleri és Szálasi-csapatok ellen. Figyelembe véve ezeket az objektív nehézségeket, meglátásunk szerint nem szabad szem elől téveszteni azt a passzivitást sem, melyet a volt Horthy-hadsereg tábornokaiból és tisztjeiből álló hadseregvezetés tanúsított az előttük álló feladat megoldásában. A gyaloghadosztályok felállítására irányuló tevékenységükben érdektelenség mutatkozott a széles népi tömegeknek a fasizmus elleni fegyveres harcra mozgósítása, a jellegénél fogva népi, céljainál és feladatainál fogva pedig forradalmi hadsereg kialakítása terén.⁵²

Másképpen alakult a helyzet ott, ahol a dolgokat azok az emberek intézték, akik mélyen érdekelték voltak e probléma gyors és forradalmi megoldásában. Ebből a szempontból, meglátásunk szerint, példaként szolgálhat a magyar vasútépítő egységek és alegységek szervezése. (A magyar történészek ettől az időtől számítják a Magyar Néphadsereg műszaki csapatainak történetét.)

1944. december végén az egyik debreceni hadifogoly táborban a magyar hadifoglyok egy nagy csoportja kéréssel fordult az Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz: tegyék lehetővé számukra, hogy a „szervezésre kerülő hadsereg soraiba léphessenek, hogy harcoljanak a német fasizmus ellen.” A kormány a kérést továbbította a 2. Ukrán Front parancsnokságának, mely azt javasolta, hogy még a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt az önkéntes hadifoglyokból hozzanak létre egy vasútépítő osztagot.

Egy ilyen katonai alakulat felállítása az anyagi biztosítás szempontjából nem ütközött különösebb nehézségbe, a legfontosabb pedig az volt, hogy külön engedélyre sem volt szükség, mivel az alakulat személyi állománya kezdetben hadifogoly státusban maradt.

Az alakulat katonai jellegét mindenekelőtt szervezése és feladatai bizonyítják. A 2. Ukrán Front 27. vasútépítő dandára törzsében kidolgozott állománytábla szerint az osztag szervezése: parancsnokság, négy helyreállító oszlop, egy hídépítő oszlop és egy vasúti híradóépítő csoport. A magyar vasútépítő alakulat szervezetszerű létszáma 4388 fő, ebből sorállomány 3990 fő, altiszt 240 fő, beosztott tiszt 149 fő, főtiszt 9 fő⁵³ volt.

Az osztag feladatkörébe tartozott a 2. Ukrán Front támadási sávjában lévő vasútvonalak helyreállítása. Tekintve, hogy a front abban az időben aktív harctevékenységet folytatott, egy ilyen nagy létszámú vasútépítő alakulat felállítása komoly jelentőséggel bírt. A szovjet vasútépítő csapatok főnöksége a magyar osztag parancsnokává Gyöngyössi Gábor századost, törzsfőnökévé Lénárd Benő századost, a parancsnok műszaki helyettesévé Hibbey Levente hadnagyot nevezte ki. Mindhármuknak mérnöki képzettsége volt, a Horthy-hadseregbe tartalékos állományból hívták be őket, korábban utász alegységek parancsnokai voltak és önként álltak át a szovjet csapatok oldalára.

⁵² Azon akadályok mellett, amelyeket a hadsereg vezetése a széles népi tömegek mozgósítása elé gördített, szükséges megemlíteni, hogy hanyagul látta el a gyaloghadosztályok személyi állományát a nélkülözhetetlen felszereléssel. Ezzel magyarázható, hogy a 6. és 1. gyaloghadosztály számos katonájának, akik április végén és május elején érkeztek a frontra, nem volt csajkája, kanala, alsóneműje. Ezért, mielőtt a hadosztályokat harcba vetették volna, a 3. Ukrán Front parancsnoka utasítást adott, hogy lássák el a magyar katonákat a szükséges felszereléssel. (ЦАМО СССР ф. 240, оп. 2769, д. 210, л. 328.)

⁵³ ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 37. (A vasútépítő alakulat szervezésének vázlatát l. a 421. oldalon.)

A magyar vasútépítő osztag felállításához és munkája megszervezéséhez közvetlen segítséget nyújtottak a 27. vasútépítő dandár tisztjei, M. I. Ljubavin mk. alezredessel, a törzsfőnökkel az élen.⁵⁴

Segítségükkel és közvetlen részvételükkel az osztagot tíz nap alatt sikerült feltölteni személyi állománnyal és a szükséges technikával. 1945. január 11-re befejeződött a magyar vasútépítő osztag szervezése, s a kijelölt munkaterületre érve alegységei hozzáálltak a helyreállító munkához. Az eredmény kapcsán kiadott parancsában a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak főnöke kiemelte a magyar vasúti helyreállító osztag felállítására irányuló sikeres szervező munkát, parancsnokságának és a segítő szovjet tiszteknek azt a képességét, hogy az önkéntes-hadifoglyok közül kikerülő tiszteket és katonákat aktív munkára tudták bekapcsolni. „Azok a szovjet tisztek, akiket kijelöltek a magyar katonai alakulat szervezésére — hangzik a parancs —, a kezdeményezés és a leleményesség maximumát nyújtották . . .”

Mint pozitív tapasztalatot emelték ki azt a módszert, mely szerint az osztagot egy hadifogolytábor bázisán szervezték és a hiányzó parancsnoki állományt más táborok önkénteseiből töltötték fel. Ez, hangzik a parancsban, jelentős mértékben megrövidítette a vasúti helyreállító oszlopok feltöltésének és munkába állításának idejét. A 27. vasútépítő dandár parancsnoka parancsot kapott, hogy lássa el a magyar osztag vezetését, maximális mértékben biztosítva a műszaki irányítást és a helyreállításhoz szükséges szerszámot.⁵⁵

1945. február 6-án a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatai főnökének parancsa alapján az osztag az 1. magyar vasútépítő dandár elnevezést kapta.⁵⁶ Ettől az időtől kezdve a dandár személyi állományát nemcsak a helyreállító munkába kezdték bevonni, hanem szovjet katonákkal közös járőr- és őrszolgálat teljesítésébe is. A parancsnokság az altiszti beosztásokba olyan sorállományúakat is kinevezett, akik munkájukkal és jó munkaszervezésükkel kiemelkedtek a többiek közül. A dandárhoz vezényelt szovjet tisztek megtartották ellenőrzési jogukat. Utasításukat csak a magyar tiszteken és altiszteken keresztül továbbították. A szovjet parancsnoksággal történt egyeztetés alapján bevezették a tervet rendszeresen túlteljesítő katonák premizálását. A nevelőmunkában széleskörűen alkalmazták a verseny rendszerét. A feladatok teljesítése során kiemelkedő munkát végző tisztek és katonák nevét felolvasták a felsorakozott alakulat előtt, dicséretben és jutalomban részesítették őket.

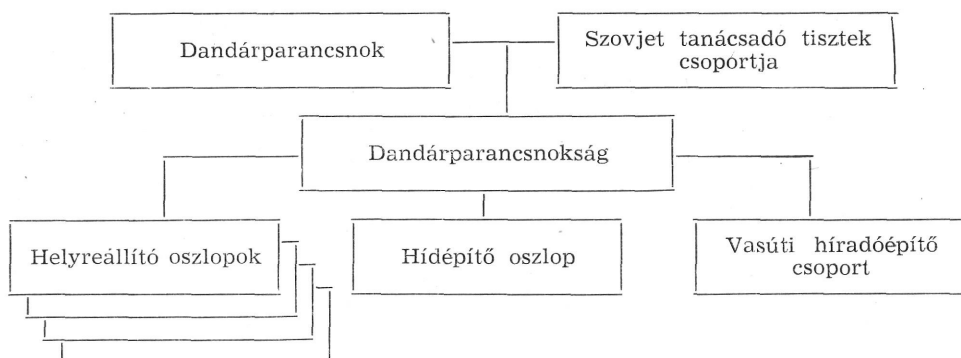
54 ЦАМО СССР ф. 14, УББР, оп. 401496, д. 4, л. 24.

55 ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 37.

56 Уо. л. 27.; A magyar forrásokban — *vasútépítő hadosztály*; így nevezte parancsnoka, Gyöngyössi Gábor is az Ideiglenes Nemzeti Kormányának küldött jelentésében. (L. Magyar—Szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 59. o.)

A magyar vasútépítő dandár szervezése

(1945. január—május)

Amellett, hogy az osztagban meghagyták a lelkeszi beosztást, a parancsnokság gondot fordított a személyi állomány politikai nevelésére. Ezt a feladatot a politikai szempontból legjobban képzett magyar katonákra bízták. A dandárparancsnok 17/6. sz. parancsában a parancsnoki állomány számára előírta, hogy magyarázzák meg a beosztottaknak az ország demokratikus átalakításának elveit, a kapitalista rend kizsákmányoló jellegét, a földreform lényegét; tájékoztassák a katonákat a fontosabb bel- és külpolitikai eseményekről, neveljék őket a magyar nép forradalmi múltja harci hagyományainak legjobb példáin.

A magasabbegységnél tanfolyamot szerveztek az analfabétizmus felszámolására, rendszeresen kiadták a „Vasútépítők” c. újságot, amatőr művészeti csoportot és zenekart hoztak létre.

1945. áprilisában Gyöngyössy Gábor százados jelentést küldött Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányának az 1. magyar vasútépítő hadosztály helyzetéről, amelyben többek között a következőket írta: „... hadosztályomnál egy ütőképés és becsületes munkára alkalmas alakulat katonai feltételei és alapjai le vannak rakva. Megfelelő emberanyag és felszerelési anyag kiegészítése után az új magyar demokratikus szellem és népi hadsereg egyik értékes tényezőjévé akarunk és képesek vagyunk válni és részei akarunk lenni annak az új magyar hadseregnek, amely a szövetségesek oldalán a faszizmus feletti győzelem érdekeit szolgálja.”⁵⁷

Abban az időszakban amikor a magyar dandár a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak állományában volt, 17 szovjet tisztből álló operatív csoportot vezényeltek a dandárhoz, Ljubavin mérnök-alezredes vezetésével. Kezdetben parancsnoki funkciókat is el kellett látniuk. Miután a dandár magyar tiszt állománya elsajátította kötetmeit, a szovjet tisztekből álló operatív csoport tanácsadói és felügyelői státusba került. Ebben a funkcióban is kötelességüknek tartották azonban, hogy gondoskodjanak a dandár katonáinak szükségleteiről.⁵⁸

⁵⁷ Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 63. o.

⁵⁸ ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 4, л. 1; л. 37.:

Erről tanúskodik többek között Ljubavin mérnök-alezredesnek 1945. március 1-én a 27. vasútépítő dandár parancsnokához írott jelentése. A jelentésben azt írja, hogy az élelmszer- és ruházati ellátmány folyamatos biztosítása érdekében az 1. magyar vasúti helyreállító dandár parancsnokának anyagi helyettese mellé tanácsadót nevezzenek ki.

3. A közös ellenség ellen

A magyar vasútépítő dandár Rahó körzetében (Kárpátalja) kezdte meg tevékenységét. Itt kapott elhelyezést a törzs is. A szovjet operatív csoport által 1945. január 15-én kiadott 1. sz. parancsban meghatározták a dandár feladatait. A dandár gépjárműveket kapott és hamarosan engedélyezték, hogy szervezett formában élelmiszert vásároljon a helyi lakosságtól. Ezek a vásárlások javították a nehéz munkát végző személyi állomány élelmiszerét. A dandár parancsnoksága műhelyt szervezett, ahol nemcsak javították a szerszámokat, hanem újakat is készítettek. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a dandár személyi állománya nagy eredményeket érjen el a munkában. A magyar katonák teljesítették feladatukat a Gyeljatín—Valeja—Viseulu vasútvonalon; a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak katonáival együtt sikeresen állították helyre a vasúti alagutakat és vasútvonalakat az adott szakaszon. 1945. február 3-án a munkálatok vezetője, kiemelve a magyar katonai alakulat munkaeredményeit, négy magyar tisztet, az altisztek egy nagy csoportját, valamint a sorállományt pénzjutalomban részesítette.⁵⁹

A szovjet hadsereg Csehszlovákia területén vívott felszabadító harcai időszakában a magyar vasútépítő katonák a szovjet és román fegyverbarátokkal együtt sikeresen állították helyre a szétrombolt vasútvonalszakaszokat, hidakat és alagutakat.

Magyar adatok szerint csak a csehszlovák területen végzett munka ötven napja alatt a dandár a vasutak és az alagutak helyreállítására 591 766 munkaórát fordított, 73 283 m³ földet és követ termelt ki, 717 m³ talpfát, 52 676 540 m sínt és más alkatrészeket rakott le, 2590 m hosszú vasútvonalat és egy 33 m hosszú hidat épített.⁶⁰

A közös munka időszakában a szovjet és magyar parancsnokság a szovjet és magyar vasútépítő katonák számára baráti találkozókat szervezett, meghívták egymás küldöttségeit ünnepi estekre, melyeket a szovjet és magyar nép történelme kiemelkedő, nevezetes eseményeinek tiszteletére rendeztek. Így például 1945. február 23-án szovjet és magyar katonák együtt ünnepelték a Vörös Hadsereg fennállásának 27. évfordulóját, március 15-én pedig az 1848—49 magyarországi forradalom évfordulóját.⁶¹

1945. április 25-én a 47. vasútépítő dandár hidépítő zászlóalja a 7. gárdahadsereg 62. önálló útépítő zászlóaljával, a román és magyar vasútépítő alakulatok aleggységeivel együtt Bratislavánál 28 órával a kitűzött idő előtt állította helyre a viaduktot. A feladat sikeres végrehajtásáért, az önfeláldozó munkáért, szerveztségért, a fegyelemért és rendért a 2. Ukrán Front vasútépítő csapatainak főnöke dicséretben részesítette az egész személyi állományt, mely részt vett a viadukt helytállításában és pénzjutalomban részesítette a legkiemelkedőbbeket.⁶²

1945. február első felében még egy dandárt állítottak fel a gödöllői és a ceglédi táborokban levő magyar önkéntes hadifoglyokból. Dandárparancsnokká Cseney Iván ezredest nevezték ki. A szervezésben a 2. Ukrán Front 47. vasútépítő dandára törzstisztszjei nyújtottak segítséget. Ez a magasabbegység, melyet 3. vasútépítő dandárnak neveztek, a 46. hadsereg támadó egységeit követte. Katonai vasútvonalakat állítottak helyre Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria

59 Уо. ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 27.

60 Elődök nyomában. (Három egység történetéből). Budapest, 1965. 11. o.

61 Magyar—szovjet kapcsolatok 1945—1948. I. m. 63. o.

62 ЦАМО СССР ф. 14, УББР, оп. 401496, д. 4, лл. 126—127.

területén. Harci útjukat Brno—Laa an der Thaya (Ausztria) körzetében fejezték be.⁶³

A háború befejezése után az Ideiglenes Nemzeti Kormány kérésére mindkét vasútépítő dandárt a magyar katonai hatóságok rendelkezésére bocsátották. Ezek képezték az új hadsereg műszaki csapatainak alapját.⁶⁴ A 2. Ukrán front parancsnoksága, teljesítve a magyar kormány kérését, a háború időszakában még két vasút- és hídépítő, egy vasútbiztosító és három híradóépítő zászlóalj szervezéséhez nyújtott segítséget.⁶⁵

A szovjet csapatok parancsnokságának közvetlen segítsége az új hadsereg első magasabbegységei és egységei felállításában nem korlátozódott csak a műszaki csapatokra. A Budapestért folyó harcok során számos olyan eset fordult elő, hogy a szovjet egységek és magasabbegységek parancsnokai kedvezően fogadták az önként átváltó magyar katonák hazafias törekvéseit és lehetőséget nyújtottak számukra, hogy részt vegyenek a város felszabadításában. Az önkéntes magyar katonákból századokat és osztagokat szerveztek, amelyek a szovjet csapatokkal együttműködve végrehajtották a részükre megszabott harcfeleadatokat. Február elején, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Irattára adatai szerint, ilyen alegységeket kapott megerősítésül a 320., a 297. és a 108. gárda-lövészadosztály, valamint a 83. tengerész gyalogdandár. Azoknak a magyar katonáknak és tiszteknek, akik harcolni akartak a szovjet csapatok oldalán a fasiszták ellen, a szovjet parancsnokságok lehetővé tették, hogy rendbe hozzák magukat, pihenjenek és gondolják át döntésüket. Az önkénteseket csak ezután szerelték fel szovjet fegyverekkel és vetették harcba.

Az egyik legsikeresebben tevékenykedő magyar önkéntes osztagnak Veréb főhadnagy volt a parancsnoka. Az osztagot a 320. lövészadosztály 478. lövészrezredének adták megerősítésére, amely akkor ádáz harcot folytatott a Vár északnyugati megközelítési útjain.⁶⁶

Budapest felszabadítása után a 320. lövészadosztály politikai osztályának vezetője, nagyra értékelve a magyar fegyverbarátok harctevékenységét, ezt írta jelentésében: „... az első önkéntes magyar osztag Veréb főhadnagy parancsnoksága alatt két nap folyamán jól tevékenykedett, a parancsnokság által megszabott feladatot végrehajtotta. A németektől öt háztömböt tisztított meg, mintegy 30 ellenséges katonát semmisített meg, fogságba ejtett 15 katonát, 2 géppuskát, 1 páncélozott szállító gépjárművet, 2 gépkocsit, 10 járművet, katonai szállítmányokat és sok lőszert zsákmányolt. Veszteségei: 5 halott, 12 sebesült.”⁶⁷

A magyar önkéntes századok aktív harctevékenységéről olvashatunk a 297. lövészadosztály és a 18. gárda-lövészhadtest harci naplójában is. „1945. február 10-én a hadosztály egységei — olvashatjuk a 297. lövészadosztály naplójában —, miután leküzdötték az ellenség szívós ellenállását és szétrombolták a barikádokat, elfoglalták az 59-es objektumot (a Déli-pályaudvart — V. F.), az ellenség megerősített ellenállási csomópontját.

Az 1059. lövészrezred, egy magyar önkéntes szakaszt védelemben hagyva, főerőivel — kihasználva a 1057. lövészrezred sikerét — délről megkerülte a vasúti töltést és a nap végére a 2267-es háztömbtől északra levő ismeretlen háztömbnél folytatta a harcot (a Várhegy lejtőjén — V. F.).⁶⁸

63 Elődök nyomában. I. m. 11. o.

64 ЦАМО СССР ф. 27, ЖДБр, оп. 498040, д. 1, л. 44.

65 Уо. ф. 240, оп. 2769, д. 270, л. 218.

66 ЦАМО СССР ф. 320, СД, оп. 159915, лл. 56—57.

67 ЦАМО СССР ф. 320, СД, оп. 139817, д. 348, л. 69.

68 Уо. ф. 297, СД, оп. 102999, д. 1, л. 50.

1945. február 1. Szovjet légvédelmi tüzérség az Üllői út és a Ferenc körút sarkán

A Várhegy döntő rohamának napjaiban a 83. tengerész gyalogdandár, amely az Imre-herceg útja mentén északról támadott, két önkéntes magyar századot kapott megerősítésül. A dandárparancsnok parancsot adott az egységek parancsnokainak, hogy a magyar alegységeket „vegyék teljes ellátmányba, bánjanak velük úgy, mint egyenlőkkel, akadályozzanak meg bármilyen durvaságot vagy incidenst.”⁶⁹ Egyidejűleg megmagyarázták, hogy a magyar hadifogoly tisztet és katonákat — akik önként kívánnak harcolni a fasiszták ellen — fel kell szerelni és a tevékenykedő magyar századokhoz kell irányítani. A 18. gárda-lövészhadtest parancsnokának szóló harcjelentésekben közölték, hogy a magyar századok aktívan vettek részt a 83. tengerész gyalogdandár számára megszabott harcfeleladatok végrehajtásában, amellet bátorságot és határozottságot mutattak.⁷⁰

1945. február 11-én átálltak a szovjet csapatok oldalára annak az ezrednek az alegységei, melynek parancsnoka Variházy Oszkár alezredes volt. A személyi állomány úgy nyilatkozott, hogy haladéktalanul részt akar venni a hitleristák elleni harcban. A szovjet csapatok parancsnoksága javaslatára magyar önkéntes századokból és ezen egység maradványaiból hozták létre a Budai Önkéntes Ezredet, melynek létszáma mintegy 2500 fő volt. Parancsnokává Variházy Oszkárt nevezték ki, akinek hazafias és demokratikus nézeteit a magyar katonák ismerték. A Budapest felszabadításáért folyó harcokban 600 magyar önkéntes katona

⁶⁹ ЦАМО СССР ф. 1890, оп. 1, д. 22, л. 1.

⁷⁰ Uo.

áldozta életét, vérrel erősítve a második világháború napjaiban született szovjet—magyar fegyverbarátság kötelékeit.

Miután február 22-én a Szövetséges Ellenőrző Bizottság katonai osztályának vezetője átadta a Budai Önkéntes Ezred személyi állományát a magyar katonai hatóságoknak, külön kiemelte, hogy az ezred mind a tizenkét százada „becsületesen küzdött a szovjet hadsereg oldalán”.⁷¹ Az ezredet Jászberénybe irányították, ahol az ott szervezésre kerülő 1. gyaloghadosztály alapjává vált. A hadosztály egyes alegységei a háború befejezése után részt vettek azokban a hadműveletekben, amelyek — Ausztria területén, Wiener Neustadt körzetében — a német és magyar fasiszta bandák felszámolására irányultak.

A háború után a szovjet kormány a hitleri hódítók elleni közös harcokban kiemelkedett néhány száz magyar katonát kitüntetett. A kitüntettek között voltak a Budai Önkéntes Ezred katonái is. Amikor V. P. Szviridov altábornagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa nevében átnyújtotta az érdemrendeket és érdemérmeket a magyar katonák egyik csoportjának, ezt mondta: „Az általam átadott kitüntetések azokat díszítik, akik vérükkel áldoztak érte. A magyar hadseregnek azon táborkonai, tisztjei és közkatonái kapták, akik bátran és határozottan a Vörös Hadsereg oldalára álltak és azzal együtt verték szét a gyűlölt német fasiszta hadsereget. E kitüntetett táborkonok, tisztok és közkatonák megértették, hogy a Vörös Hadsereg katonái a magyar nép életéért ontották vérüket. Azért álltak a Vörös Hadsereg oldalára, hogy vele együtt harcoljanak a közös ellenség, a fasiszmus ellen. A Vörös Hadsereg, karöltve a magyar nép fiaival, létrehozta azokat a feltételeket, amelyek szükségesek voltak a demokratikus köztársaság megalkotásához.”⁷²

Ebben a demokratikus Magyarország sorsa szempontjából rendkívül fontos folyamatban, az új magyar hadsereg kialakításában, kiemelkedő szerepe van a Szovjetunió és fegyveres erői internacionalista segítségének és támogatásának. E segítség és támogatás eredményeként nemcsak azt biztosították, hogy demokratikus alapokon építsék fel a hadsereget, hanem azt is, hogy sok száz magyar hazafi vegyen részt a fasiszmus szétzúzásában. Ez az együttes harc a második világháború napjaiban lerakta a szovjet—magyar katonák fegyverbarátságának alapját.

71 Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Budapest, 1954. 34. o.
72 „Honvéd”, 1947. 2. évf. 1. sz. 4. o. (Hadtörténelmi Levéltár); Mucs Sándor: i. m. 81. o.